

A PEDAGÓGIAI TUDAT KIALAKULÁSA
MAGYARORSZÁGON*Habent sua fata libelli . . .*

KEMÉNY Gábor, aki huszonöt esztendővel ezelőtt halt meg, a nevelés és a nevelés-tudomány jelentőségének, ember- és társadalomfejlesztő szerepének hazai tudatosodási folyamatát vizsgálja e nagyszabású tanulmányában. Kézirata már 1939 őszén nyomtatásra készen állt, de az akkori idők nem voltak alkalmasak arra, hogy a magyar nevelésügy történetét és problémáit nyilvánosan mérlegre lehessen tenni.

Annál időszerűbbnek és sürgetőbbnek érezte, hogy a múltat szigorúan, kritikusan felmérjük, s feleletet kapjunk arra: *mennyi időtálló anyagot gyűjtöttek össze hazánkban az embernevelés munkásai, intézői és intézményei e nagy sorsproblémát illetően*, — amikor 1945-ben megnyílt számunkra a független, demokratikus Magyarország felépítésének történelmi lehetősége. Bár az akkor reá háruló és örömmel vállalt sokoldalú gyakorlati politikai, szervező és irányító munka nem tette lehetővé, hogy a rejtőző kéziratot teljes magyar neveléstörténetre egészítse ki, mégis helyesen látta, hogy nyilvánosságra kell hoznia a magyar nevelés régibb és közelmúltját megvilágító állapotrajzait. Ezzel elsősorban indítást akart adni másoknak, e forradalmi idők pedagógusainak, a jövő nevelőinek és a nagyközönségnek arra, *hogy a nevelésügyi kérdésekben a közösség problémáit, az egész felszabadult nép, az egész születő új társadalom problémáit lássák, és tudatosan, felelősen, egyesült erővel keressék azok megoldásának legjobb útját*. Másrészt az *egységes demokratikus neveléspolitikai és pedagógiai közvélemény és akcióegység kialakulását* — amelyért az MKP soraiban, a Magyar Pedagógusok Szakszervezetének élén politikai-mozgalmi eszközökkel küzdött, a múlt tanulságainak, történelmi tapasztalatainak közkinccsé tételével is elő akarta segíteni.

„A magyar demokrácia követelményei szokatlanul nagy feladatot rónak a magyar nevelőkre és a magyar társadalomra. Alighanem lélekcserélő évek következnek. A régi és közelmúlt embereinek és tényeinek újraértékelése talán megvilágítja az utat, melyet követnünk kell” — írja a most már kiadásra előkészített kéziratának 1948. februári keletű előszavában.¹ Ugyanezeket a gondolatokat fejtette ki már jóval korábban is, a demokratikus iskolareformmal kapcsolatos tanulmányában: *A köznevelés alapvonalai*-ban, melyet az MKP illetékes szervének felkérésére készített:

„Ennek a füzetnek az összeállításában is a dialektikus módszer és látásmód irányít bennünket. Kritikai szemmel, de tárgyilagosan nézzük és ítéljük meg a magyar nevelés távolabbi és közelebbi múltját, és ha radikális reformokat kívánunk, ezt sohasem l'art pour l'art tesszük, hanem azért, hogy a legjobb,

¹ Kemény Gábor válogatott pedagógiai művei. Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta Kőte Sándor. Budapest, 1966. 222. — A továbbiakban: VPM

a legemberibb magyar hagyományoknak érvényt szerezzünk. Mi a magyar kultúra és magyar nevelésügy múltját nem akarjuk látatlanná tenni, az emlékezetből kitörölni, sőt ellenkezően, tárgyilagosan a mérlegre kívánjuk tenni, hogy tisztán lássuk: mi az, ami elavult benne, és milyen érték az, ami elsikkadt, amit ma kell érvényre juttatni s a magyar közösség közkincsévé tenni?"²

Pótolhatatlan vesztesége demokratikus, majd szocialista nevelésügyünknek, sőt a felszabadulás utáni egész kulturális politikának, hogy sem „A köznevelés alapvonalai”, sem „A pedagógiai tudat kialakulása Magyarországon” nem került kiadásra. Ez utóbbinak 1966-ban is csak négy fejezete kerülhetett publikálásra (tizenháromból), a szerző Válogatott Pedagógiai Művei-ben. Más, részben már ismert, részben még tudományosan feltáratlan tényezőkkel együtt, bizonyára ez a momentum is hozzájárult ahhoz, hogy KEMÉNY Gábor reményeivel, s ami még szomorúbb: a kulturális forradalom lenini elméletével és gyakorlatával szöges ellentétben, a köznevelésügy és „a kollektív kategóriákban gondolkodó” neveléstudomány olyan szerény, mondhatnánk szinte napjainkig periférikus helyet foglalt el kulturális politikánkban, sőt az összpolitikában is. S hozzájárult e művek rejtőzködése annak a történelmietlen, sőt gyakran történelemellenes szemléletnek a kialakulásához is, mely magán a közneveléspolitikán belül jelentkezett. Ezzel kapcsolatban elég talán a neveléstörténeti kutatások elhanyagolására, és arra a sok küzdelemre utalnunk, melyet KEMÉNY Gábor olyan kiváló kortársai, mint TETTAMANTI Béla és mások vívtak a hazai és az egyetemes neveléstörténet méltó helyének biztosításáért a tanárképzésben. E szemlélet következtében a későbbi iskolareformok során nemcsak saját demokratikus és forradalmi örökségünket hagytuk figyelmen kívül, hanem dogmatikusan értelmeztük a marxizmus—leninizmus pedagógiáját, nevelési programját is.

Végül e munkák hiányában, csupán a megjelent művek alapján nem lehetett hű képet kapni KEMÉNY Gábor időtálló köznevelési koncepciójának lényegéről: *a kontinuitás és diszkontinuitás, a hagyomány és forradalom kérdésében elfoglalt dialektikus álláspontjáról*. Így például már halála után a Köznevelés-ben megjelent, sok vonatkozásban ma is iránymutató tanulmányában, *A szociális didaktika kialakulása*-ban, ha kérdés formájában is, de találunk olyan megfogalmazást, mely a teljes életmű, a teljes gondolatrendszer ismerete nélkül arra a hibás következtetésre juttathatta az olvasót, hogy KEMÉNY Gábor „egész neveléstörténeti múltunk” teljes eltörlése, és nem megszüntetve megőrzése mellett tört pálcát. „A köznevelés alapvonalai”, és „A pedagógiai tudat kialakulása Magyarországon” ennek éppen az ellenkezőjéről győznek meg bennünket. Megmutatják, hogy bár KEMÉNY Gábor világosan látja a régi, „polgári-kapitalista—individualisztikus” nevelés és neveléstudomány és a születőben levő új, „kollektív kategóriákban gondolkodó” szocialista pedagógia közötti gyökeres különbséget, s az átmeneti szakasz jellegzetességét, merőben új feladatait és problémavilágát; mégsem feledkezik meg arról, hogy az új társadalmat, és annak új nevelési rendszerét nem lehetséges a múlt harcainak, megoldatlanul maradt problémáinak ismerete nélkül felépíteni. Ezért tartotta a régebbi és közelmúlt kritikai értékelését, a múlt időtálló értékeinek és megoldatlan problémáinak gondos számbavételét „a jövőbe néző tudatos magatartás”, az új körülmények között lehetővé vált pedagógiai tervezés: a jelen feladatok és a követendő út kijelölése elengedhetetlen előfeltételének. De korántsem egyetlen előfeltételének. Ugyanilyen fon-

² Kemény Gábor: A köznevelés alapvonalai. Kézirat, 78. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum.

tosnak ítélte meg a társadalmi és pedagógiai valóság, a konkrét helyzet konkrét elemzését, *a jelen problémáival való őszinte szembenézést*, valamint *a célok, távlatok világos egyértelmű tisztázását*. Sokszor hangoztatta, hogy a valóság ismerete, a biztos társadalomtudományos tájékozódás, a tudatos célkitűzés és probléma-szemlélet az alapja mind az egyéni, mind a kollektív megújulásnak.

Van még egy tisztázandó kérdés, illetve félreértés, mely bizonyára akadályozta e nagyjelentőségű mű időben való megjelenését, s amely válogatott pedagógiai műveinek értékes bevezető tanulmányába is bekerült, ti. „a külföldi példáktól való kategorikus elzárkózása”. E bevezető tanulmány szerzője, KÖTE Sándor egyfelől elismeri, hogy KEMÉNY Gábor az új demokratikus köznevelés és pedagógia körvonalazásához nemcsak a történelmi múltban keresett segítséget, hanem mindig egyetemes tájékozottságra törekedett, s hogy ezért „a lehetőségekhez képest figyelemmel kísérte a szomszéd államok és a Szovjetunió közoktatásának fejlődését, s ennek a fejlődésnek az eredményeire támaszkodott is”.³ Ugyanakkor helyteleníti, hogy a jövőre vonatkozó elképzeléseinek indokolásában nem hivatkozik e példákra. Mai ismereteink és tapasztalataink birtokában úgy látjuk, hogy KEMÉNY Gábornak volt igaza e kérdésben. Egyrészt azért, mert e hivatkozás nélkül is utalni tudott *a szocialista munkaiskolára* mint távlatra, s annak már akkor keletkezőben levő csíráira. Másrészt, mert joggal tartott az időelőtti példakövetés, a mechanikus átvétel veszélyétől. Mintha csak előre látta volna az 50-es évek buktatóit, olyan aggodalommal óvott attól bennünket, hogy valamely értéket, akár a legmagasabbrendűt is, korábban igyekezzünk megvalósítani, „mint ahogy azt az idő megengedné, s mint ahogy azt az élő emberi nemzedék befogadni és feldolgozni, alkalmazni és megvalósítani képes”.⁴

Nem valószínű egyébként, hogy az a KEMÉNY Gábor, aki *1935-ben* olyan határozottan védi meg a Szovjetunióban folyó „proletárnevelést”, szerinte helyesebben „kollektív pedagógiát” bizonyos hibás értelmezésektől, s mutat rá annak gyakorlati eredményeire, tíz év múlva nem sorolta volna azt „a szükség-szerűen közeledő jövőt” jelentő legmagasabb rendű értékek közé. Az is közzismert, hogy milyen szoros szálak fűzték a francia kultúrához, pedagógiához ROUSSEAU-tól WALLON professzorig. Nem zárkózott tehát el kora haladó és forradalmi nevelési eszméitől és gyakorlatától, — de szilárd meggyőződése volt, hogy a mi társadalmi és pedagógiai valóságunkat nekünk magunknak kell hosszú évek és egész generációk tudatos kollektív munkája útján forradalmasítani.

A gondolatok túlélők alkotójukat...

E forradalmi átalakulást, és benne népe kulturális felemelkedését akarta szolgálni KEMÉNY Gábor azoknak a művelődéspolitikai törekvéseknek és pedagógiai ideológiának elemzésével is, amelyben a közeli és régebbi múlt emberei a valóságos társadalmi és társadalompedagógiai ellentmondásoknak, konfliktusoknak tudatára jutnak és azt végigharcolják. Ilyen szempontból „*A pedagógiai tudat kialakulása Magyarországon*” egész ideológiatörténetünk számára is nagyjelentőségű kezdeményezés. A filológus szaktudós páratlan gondosságával

³ VPM 33.

⁴ VPM 204.

és precizitásával évtizedeken át összegyűjtött tényanyag elrendezésében sem neveléstörténeti, sem problematikai teljességre nem törekedett. Jól tudta, hogy erre egyetlen kutató nem is vállalkozhat. A humanista, a társadalomtudós KEMÉNY Gábor „csak” arra vállalkozott, hogy a széles értelemben vett embernevelés és az annak előkészítő szakaszaként felfogott gyermeknevelés sorsproblémaként, vagy mint LENIN mondotta, a társadalom „örök, szükségszerű és szent” funkciójaként való *tudatosodási folyamatát*, annak fő csomópontjait népünk történetében végigkísérje. Mindenekelőtt azt vizsgálta, hogyan értelmezték hazánkban a nevelés mibenlétét, a társadalom és nevelés összefüggését, s hogyan törekedtek megoldani a nevelés alapproblémáját: *a társadalom és egyén, a közösség és egyén viszonyát*.

Az elemzett művelődéspolitikai és pedagógiai törekvésekben tehát azt keresi: *„mennyire érzik át alkotóik a nevelés sorsdöntő fontosságát mind az egyén, mind a társadalom szempontjából.”* KEMÉNY Gábor neveléstörténeti állapotrajzaiban, nevelésügyünk „hőseiről és mártírjairól” készített nevelői arcképeiben nem csupán racionális felismerésről, hanem jóval többről: *a gyermek- és embernevelés ügyének mint társadalmi problémának átértéséről, belső, személyes üggyé tételéről van szó*. Ez az, ami KEMÉNY Gábor műveit általában, s az itt méltatott munkát különösen magasan a szokványos neveléstörténeti írások fölé emeli. Ez az, ami a mai olvasó számára is élővé, mozgalmassá, személyes élmény forrásává teszi nevelésügyünk történetét, azokat a társadalmi és világnézeti harcokat, amelyeket elődeink az ember nevében, az emberért vívtak.

Az akkori közelmúlt művelődéspolitikusai, pedagógiai elmélkedői közül IMRE Sándor, PROHÁSZKA Lajos, MAKKAI Sándor, KARÁCSONY Sándor, VARGA Béla és KORNIS Gyula koncepcióit emeli ki, mert úgy látja, hogy valamilyen módon megkísérelték „az egyes és a közösség viszonyát kiegyenlíteni”, ha a rendezés módja, amelyeket ajánlanak, irreális is. A társadalompedagógiai alpprobléma objektív vagy szubjektív idealista, vagy mint MAKKAI Sándor esetében a „fajelmélet”, a „fajközösség” elvi pozícióján álló irracionalista közelítési- és megoldásmódokat KEMÉNY Gábor a maga szociálpedagógiai felfogása alapján következtetésen bírálja, de méltányolja, hogy legalább felismerték az alpproblémát.

A két világháború közötti, s különösen a harmincas évek pedagógiájának és pedagógiai gondolkodóinak valódi kritikája, valamint a saját korábbi idealista nézeteivel való leszámolás azonban nem e más céllal készült vázlatos áttekintésben található, hanem a „*Beszélgetés az égi és földi pedagógiáról*” c. cikkében, melyet VARGA Bélának „A pedagógia alapkérdéseiről” c. könyve megjelenésekor a Korunk-ban publikált.⁵ Itt már keserűen állapítja meg, hogy „Az írástudók árulása a pedagógiában is bekövetkezett”. A századeleji nagy reformgeneráció életben maradt tagjai, „a régi nagyok” a halódó világrend terrorisztikus taktikáját igyekeznek igazolni „eszmei megalapozásokkal”. A magyar gyermektanulmány is megkezdte az „átértékelést” annak az új korszellemnek a jegyében, melyet MUSSOLINI és HITLER személyében lát megtestesülni. A mai professzorokra és a mai pedagógusokra — írja — teljes mértékben ráillik SZEKFÜ Gyulának a neobarokk magyarjáról adott jellemzése, hogy ti. „saját szobrára támaszkodva hallgatja meg az őt üdvözlő szónok frázisait”.⁶ Ilyen viszonyok közt döbben rá saját korábbi pedagógiai idealizmusának, a nevelés mindenhatóságába vetett hitének tarthatatlanságára:

⁵ Korunk, 1936.

⁶ VPM 166.

„...ma kénytelen vagyok leépíteni régi elgondolásomat és gyanakodva nézni azokat, akik a *kellő* világ alapjára akarják felépíteni a *való* világot, az eszmére a realitást, a megfoghatatlanra és időtlenre az időbelit és megfoghatót.”⁷

Abban azonban igazat ad VARGA Bélának, hogy „a jó gyakorlat alapja a kellően tisztázott elmélet”, s hogy a pedagógiai valóság megláttatásához elengedhetetlenül szükséges a *neveléstudomány és a filozófia összefüggésének felismerése*:

„A pedagógia és a filozófia a *valóság keresésében* találkoznak, s ha az utóbbi nem lehet *l'art pour l'art logikai folyamat*, az előbbi viszont *nem lehet pusztán technikai alkalmazása más tudományok leszűrt igazságainak*.”⁸ (Az én kiemelésem Sz. E.)

Hazai példát azonban nem tudott bemutatni a valóságkereső filozófia és pedagógia találkozására. Így két, Csehszlovákiában élő magyar szerző: DOBOSSY László és KRAMMER Jenő vonatkozó tanulmányait elemzi a közelmúlt főirányai-val foglalkozó bevezető fejezetben. E szerzők a nevelés válságának okát, történelmi materialista életszemléletüknek megfelelően, a kapitalizmus válságában látják, elítélik a politikamentes nevelés képmutató jelszavát, s csak a szocialista társadalom nevelését tartják képesnek arra, hogy mindenkiben előhívja tehetségének legjavát, és azt a közösség szolgálatába állítsa.

KEMÉNY Gábor, miután ily módon megvizsgálta a korabeli köznevelési problémákat és problémafeltevéseket, a múlt és jelen objektív kapcsolatának tudatosítása érdekében feltárja azok történelmi előzményeit is. Mélyen visszanyúlva a magyar kultúra és nevelés múltjába, azokhoz a példaképekhez fordul, akik valóban legtöbbet tettek népünk kulturális felemelkedéséért, s akik számára egyénileg is nagy élményt jelentettek.

E szerény megemlékezésben nincs mód arra, hogy csak megközelítőleg is teljes képet adjunk e nagyszabású tudományos vállalkozásról. Csak a főbb csomópontokat jelezzük, és a módszert emeljük ki, mellyel egy-egy nagy reformer egykorú nevelői arcképét és aktuális jelentőségét élményszerűen élénk állítja.

A már ismertetett I. vagy bevezető fejezet után a magyar nevelés útirányait vizsgálja a nomád időkől a XVIII. század végéig (II.). A III. fejezetben az *európai szellemmel való kapcsolatokra* utalva, COMENIUS, PÁZMÁNY, BETHLEN Gábor és ZRINYI Miklós nevelői arcképe tárul élénk. A IV. fejezet „*Apáczai Csere János és a magyar pedagógia kezdete*” címet viseli. Majd „*Dávid Ferenc, a vallásalapító. Az unitárius iskolaügy*” (V.), „*Az Alföld nevelője, Tessedik Sámuel*” (VI.). A nagy reformok előfutárai: BESSENYEI, KAZINCZY, BERZSENYI és BERZEVICZY Gergely (VII.) *Közelebb Európához. Széchenyi*. (VIII.) *A szív és az értelem politikusa, Eötvös József*. (IX.) című fejezetek következnek. — Az I., IV. és a VIII., IX. fejezetek jelentek meg 1966-ban, Kemény Gábor Válogatott Pedagógiai Művei-ben. — A még nem publikált további állapotrajzok: X. *Az Eötvös-hagyományok sorsa. Schneller István életműve*. XI. *A magyar kultúrpolitika az első világháború után*. XII. *Nagy László és az új magyar pedagógia*. XIII. *Pillanatsfelvételek húsz év nevelésügyéről. A határon innen és a határon túl (1918—1938)*.

E címekből is látható, hogy KEMÉNY Gábor íróinkat is népünk nevelői közé sorolja. Sajátos helyzetünkből következően „nagy íróink is elméletükkel vagy emberi és művészi magatartásukkal a magyar nevelésügy alkotó munkásai lettek.”¹ — írja a könyv előszavában. Egyben felhívja a fiatal pedagógusokat, hogy egézsítsék ki PETŐFivel, JÓZSEF Attilával, MÓRICZ Zsigmonddal „*Régiék*

⁷ VPM 165.

⁸ VPM 170.

mai szemmel” cikksorozatát, melyet ő a Nevelésügyi Szemlében íróink nevelői arcképeinek megrajzolásával elkezdett 1939-ben.

Külön kell szólnunk KEMÉNY Gábor közelítésmódjáról és módszeréről, mellyel a társadalom és a nevelés bonyolult összefüggésének, a nevelés sorsdöntő jelentőségének tudatosodási folyamatát végigkövette, és neveléstörténeti állapotrajzait, nevelői arcképeit megalkotta. Ebben, és más munkájában is gyakran használja a szellemtörténet, szellemfejlődés kifejezéseket, de semmi sem áll távolabb tőle, mint az ún. szellemtörténeti módszer. A nevelést a társadalmi-emberi élet lényegi mozzanatának, *alapvető személyiség- és társadalomformáló emberi tevékenységnek tartja, melyet a tudatosság és felelősség minősít.* Neveléstörténeti kutatásai során tehát a *nevelés történelmi-társadalmi meghatározottságával együtt mindenkor figyelembe veszi a nevelési szféra viszonylagos önállóságát, szabadságfokát is.* Ez az a momentum, mely KEMÉNY Gábor embernevelési és neveléstörténeti felfogását élesen elhatárolja a nevelés mechanikus materialista, ökonomista szemléletétől és interpretációitól.

A múlt művelődéspolitikai és pedagógiai törekvéseit *saját koruk* társadalmi-gazdasági viszonyaihoz, kulturális-nevelési helyzetéhez mérten értékeli, ugyanakkor rámutat a jelenhez szóló, aktuális jelentőségekre is. Reális, dialektikus neveléstörténeti szemléletét „Az európai ember nevelkedéséről” írt tanulmányában az Akropolisz-példával teszi érzékletessé:

„Az Akropoliszt például nemcsak úgy szemlélhetjük, mint a mai művészettel utánozandó, mint tökéletességében fel nem mérhető múltat; és nemcsak úgy, mint a mai technikai megoldások számára már elavult múltat. Lehet úgy sétálni romjai között, és lehet szerkezetét, szociális atmoszféráját úgy átélni, mint annak az időnek a jelenét, annak a kornak önformáló feszültségében. Hogy ez így helyes, azt világossá teszi az a meggondolás, hogy építésének idején nem múltat, hanem jelen életet jelentett.”⁹

Ami KEMÉNY Gábort nevelésünk „akkori jelen életet” jelentő múltjában legjobban érdekelte: az a harc, melyet a haladás erői és képviselői vívtak koruk visszahúzó erőivel az emberért, az emberi személyiség megvalósulásáért e területen is. Ezt emeli ki „az első modern magyar pedagógus”: APÁCZAI CSERE János drámai erővel megrajzolt egykorú arcképének és aktuális jelentőségének összefoglalásában:

„A magyar szellemfejlődés feltételeit megteremtteni s ezért vitázni, szembe szállni korának primitív szellemeivel vagy önző lelkeivel, egyházi vagy világi felsőségekkel s magával a mindenható fejedelemmel: ez a harc APÁCZAI munkájának belső lényege és külső kerete. Ez érdekel minket APÁCZAI munkájában. Ez a harc, melyben egy törekeny ember a látó lélek és az átfogó gondolat erejét szegezi szembe korának elgáncsoló törekvéseivel.

Lelkes tanítványok számolnak be APÁCZAI életéről. Bennünket elsősorban az élő APÁCZAI érdekel, a nevéhez fűződő, az akkor is kínzó s a ma sem megoldott problémák.”¹⁰

KEMÉNY Gábor azért nevezi APÁCZAIT, a lelkes, szuggesztív nevelőt, „aki mindig és mindenütt tanítani, hatni, kulturális lehetőségeket valóvá tenni” törekedett, az első modern magyar pedagógusnak, mert ő volt az első, aki „egész személyében helytállva” tudatosan megfogalmazta a magyar nevelés célkitűzéseit és teendőit. „Ettől kezdve törekvéseknek és személyeknek mértékéül szolgál,

⁹ Kemény Gábor: Az egyszerűség útja. Budapest, 1972. 172.

¹⁰ VPM 246.

milyen tudatosan képviselik, milyen sikerrel vitték végbe a magyar nevelésnek APÁCZAI által megfogalmazott célkitűzéseit.”¹¹

Ilyen értelemben látjuk mi is KEMÉNY Gábor küzdelmes életében, emberi-nevelői helytállásában, szintézisalkotó munkájában, egész életművében a *szocialista magyar nevelés kezdetét*: köznevelésügyünk, embernevelő gyakorlatunk és neveléstudományunk célkitűzéseinek és tennivalóinak első tudatos megfogalmazását. Élő példa és mérték ma is „a pedagógiai arcvonalon” küzdők széles tábora, a nevelésügy munkásai, intézői és intézményei számára.

SZÉKELY ENDRÉNÉ

AZ EGYSZERŰSÉG ÚTJA

Neveléstörténetírásunk méltó helyére tette életművét. Töretlen volt és kristálytiszta, bármily változások tették is próbára. Az ötvösi hagyomány kései követője ő, ki SCHELLER István és NAGY László közvetítésében és barátságában teszi magáévá a liberális polgári eszmék legjavát, a radikális pártban találkozik a Huszadik Század, JÁSZAI, ADY, KÁROLYI Mihály körével, politikai szerepet vállal a forradalmakban, gránitszilárd kritikai ellenzékbe vonul a Horthy-ellenforradalom idején; és ugyanő — s ez természetes — a felszabadulás után végre hazatalál . . . Igaz, fáradtan, halálos betegen, de az új élet hasadása még egyszer fellobbantja alkotóerejét. 1948. május 15-én megszenvedve a halálért hunyt el.

Ennyit mond róla nemes hagyományt alkotva a neveléstörténet. Tudtunk kéziratairól és „lappangó” önéletírását néhányan ismertük is. Oly mélyen, lírai pengéssel, férfi szeméremmel vallott ebben önmagáról és a világról, hogy érthető volt a család tétovázása a kézirat nyilvánosságra bocsátásában. Ez érthető és helyes volt, miképpen az is, hogy 25 év után mégis közkinccsé tettük KEMÉNY Gábor vallomásait. Nemcsak gazdag kortörténeti, kultúrpolitikai, közneveléstörténeti adatokkal gazdagítja ismereteinket, de a pedagógiában a legfontosabb: a nevelőpélda erejével. Ő is ott töpreng, mint minden tehetség az életpálya könnyebb és göröngyösebb alternatívája előtt. Mikor az élet nagyon megüti, nagyon alázza, fölteszi a kérdést: talán mégis a „simább”, mégis az „objektívabb” utat: a klasszika-filológiát kellett volna választania, de a felelet egyértelmű: „BENKA Gyulának még nagyon is frissen élő emléke, SCHNELLER István távolba is utánam nyúló atyai gesztusa nagyon is eleven erővel munkáltak bennem . . . , pedagógusnak születtem, gyakorlati pedagógusnak, aki az iskolától, a tanulókkal való állandó érintkezésből meríti erejét és életkedvét.” S ha már mindent is elfelejténénk — bármily helytelen. —, ami KEMÉNY Gábor életművében szép és vonzó, a hivatásáért élő, a benne megújuló, az embert nevelő pedagógus példáját meg kell mindig őriznünk. Önéletírásának minden sora szuggesztív tanulság erre. A Tankönyvkiadó jó ügyet szolgált, amikor KEMÉNY Gábor kéziratát „Az egyszerűség útja” címmel 1972-ben kiadta.

Az önéletírás egy széldobálta életről szóló írói vallomás. De ebben a több korszakot átívelő nyugtalan sorsban egyre stabilabb jellem jelenti az „archimedesi” pontot. A gyermekkor első benyomásai, a családi élet fészkeiben érzékennyé és szeretővé fejlődő melegszívű gyermek világa lassan kitágul az iskolában. Első

¹¹ VPM 283.